

HRVATSKI OPĆI LEKSIKON

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA
Zagreb, 2012.

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA

GLAVNI RAVNATELJ

Vlaho Bogišić

RAVNATELJ

Bruno Kragić

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 818642

Sva prava pridržava
Copyright by
LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA

ISBN 978-953-268-021-8

HRVATSKI OPĆI LEKSIKON

GLAVNI UREDNIK
Mladen Klemenčić

POMOĆNICI GLAVNOG UREDNIKA
Ankica Šunjić, Duško Topalović

UREDNIŠTVO
Ivana Crljenko, Darija Domijan, Vesnica Kušar, Barbara Marković, Željka Richter-Novosel

TAJNICA
Vesna Jambrović

LIKOVNA UREDNICA
Dubravka Rakoci

JEZIČNO UREDNIŠTVO

Zrinka Meštrović, Zdenka Hercegovac, Davorka Rinčić-Pranjić, Nada Vincek-Ayoub

ILUSTRACIJE

Andreja Holenda, Zrinka Panjkota, Dubravka Rakoci

CRTEŽI

Borko Jurin, Marijana Jelić, Vladimir Buday, Nela Krstić

KARTOGRAFIJA

Tomislav Kaniški, Vesnica Kušar, Željka Richter-Novosel, Mirjana Uršulin

GRAFIČKI UREDNICI

Zlatko Čičak, Semir Resimović

GRAFIČKA PRIPREMA

Štefica Perić, Davor Petrović, Branka Komadina,
Vlatka Adamović, Vesna Dumenčić, Blaženka Kahlina-Vlahoviček, Gabrijela Romac

KOREKTURA

Olinka Knežević-Sandev, Maja Karšaj, Mihela Melem Hajdarović, Iva Klobučar Srbić, Dubravka Šalić,
Dubravko Veldić, Olgica Zidanić

INFORMATIČKA OBRADBA

Zdravko Pondelak

U IZDAVAČKOM PROGRAMU LEKSIKOGRAFSKOGA ZAVODA MIROSLAV KRLEŽA posebno mjesto zauzimaju enciklopedije, leksikoni i atlas, koji se u većim ili manjim vremenskim razmacima ponavljaju, bilo pod istim naslovom kao druga, treća ili ina izdanja, bilo pod promijenjenim naslovom, ali s prepoznatljivom koncepcijom preuzetom iz prijašnjih izdanja. Upravo takva, temeljna izdanja naraštaji korisnika prepoznali su kao izvor pouzdanih i objektivnih informacija, pa je zahvaljujući tomu Zavod i stekao društveni status i ugled. Jedno je od takvih temeljnih izdanja i Hrvatski opći leksikon. Riječ je o općem izdanju koje u jednoj knjizi donosi sažetu informaciju o što većem broju činjenica, priručniku namijenjenu ponajprije širokom krugu čitatelja i korisnika, a potom i stručnjacima posebnih struka. Za razliku od višesveščane enciklopedije, koja po definiciji teži okrupnjivanju pojmova i povezivanju srodnih pojmova u jednu, značenjski nadređenu natuknicu, pa susljedno tomu ima dulje pojedinačne tekstove, leksikon građu raščlanjuje na veći broj pojmova koje tumači pojedinačno i sažeto, približavajući se katkad strukturi rječnika.

Već iz naslova razvidno je da ovaj leksikon nastavlja tradiciju, i to ne malu, prijašnjih izdanja LZMK-a. Najstarije izdanje jednosveščanoga općeg leksikona objavljeno je 1974. pod naslovom Leksikon JLZ. Ustanovom je tada još ravnao njezin utemeljitelj Miroslav Krleža, a leksikon je potpisalo uredništvo sastavljeno od uglednih leksikografa iz tadašnjega radnog sastava. U predgovoru je istaknuto da je Leksikon JLZ koncipiran tako »da posluži kao izvor osnovnih informacija o imenima, stvarima, pojavama i pojmovima koji se najčešće javljaju u usmenoj i pismenoj cirkulaciji ideja«. Tim, u svoje vrijeme pionirskim izdanjem, postavljeni su temelji i standardi leksikonskog izdanja općega tipa, a postignutom nakladom ono je postalo jednim od nezaobilaznih priručnika u širokoj uporabi.

Do sljedećeg izdanja prošla su više od dva desetljeća. Ono je u Zavodu pokrenuto 1989, no knjiga je predana javnosti 1996. pod nazivom Hrvatski opći leksikon ili skraćeno HOL. Glavni urednik akademik August Kovačec u predgovoru je napomenuo da se poslovi izrade toga de facto drugog izdanja općega leksikona nisu »odvijali samo po preciznim zahtjevima leksikografskog posla« nego i pod utjecajem »dramatična političkog i društvenog raspleta u Hrvatskoj i u susjednim zemljama«. U vrtlogu tih promjena bitno se mijenjao sadržaj leksikona i paradigme pojedinih definicija, no njegova koncepcija i način obrade pojmova ostali su dosljedni žanrovskom standardu postavljenom prije više od dva desetljeća. I to su izdanje općega leksikona korisnici dobro prihvatili, stoga je Zavod desetak godina poslije pristupio aktualizaciji i grafičkom preoblikovanju građe te s novinskim izdavačem Jutarnjim listom objavio i kroz novinsku mrežu distribuirao Hrvatski obiteljski leksikon u II svezaka maloga formata. To izdanje izvela je redakcija sastavljena od zavodskih leksikografa s glavnim priređivačem Tomislavom Ladanom.

U ovom izdanju, u koje je ugrađeno iskustvo i dobre strane svih spomenutih inačica leksikona, ali i drugih zavodskih izdanja, LZMK ostaje dosljedan koncepciji jednosveščanoga općeg leksikona kakva je postavljena prvim općim leksikonom u 1970-ima. S obzirom na naslov koji je istovjetan izdanju iz 1996, ovo je izdanje bibliografski definirano kao II. izdanje Hrvatskoga općeg leksikona, dakako dopunjeno i prošireno.

Hrvatski opći leksikon u svom II. izdanju ima, dakle, klasičnu strukturu za vrstu leksikografskog izdanja kojoj pripada; kratkim definicijama i opisima tumači vlastita imena i pojmove koji se javljaju u svakidašnjoj uporabi, a pripadaju područjima kulture, znanosti, tehnike, gospodarstva, politike, športa i zabave. Nacionalni atribut u naslovu leksikona upozorava na činjenicu da se građa univerzalne naravi donosi i sagledava iz specifičnoga, hrvatskog rakursa, kao i na pojačan udjel nacionalne građe, što je uobičajena praksa ne samo u općim izdanjima LZMK-a nego i u sličnim izdanjima inozemnih izdavača enciklopedike.

Leksikonska građa temeljito je pregledana, gdje je trebalo popravljena te dopunjena u okviru uredništva koje čine leksikografi, uz rijetke iznimke, isključivo iz trenutačnoga profesionalnog sastava LZMK-a. Uređivački proces odvijao se po klasičnom obrascu: u prvoj etapi građu raspoređenu po strukama obrađivao je veći broj leksikografa, od kojih je svaki bio zadužen za pojedinu struku ili nekoliko njih, a potom je uži redakcijski sastav obavio završno uređivanje cjeline građe. Posebna pozornost pridana je onim strukama za koje smo zaključili da su u prijašnjim inačicama bile manje detaljno obrađene te strukama koje su podložne brzim promjenama. O količini promjena govori podatak o približno 6700 novih natuknica te znatnom broju natuknica kojima je posve izmijenjen tekst. Da bi se napravilo mjesta za nove natuknice, razumljivo je da je stanoviti broj natuknica iz prijašnjih izdanja morao biti izostavljen. A budući da je opseg svakoga leksikografskog izdanja uvijek ograničen, kao i u prijašnjim izdanjima i u ovoj je prigodi riječ o izboru, što ostavlja mogućnost da su izostavljeni neki pojmovi za koje će vrijeme pokazati da im je mjesto u leksikonskom korpusu, pa će u nekom od budućih izdanja i biti obrađeni. Uredništvo se stoga unaprijed zahvaljuje svakom dobrohotnom korisniku koji upozori na takve pojmove, kao i na moguće propuste i previde u postojećem tekstu, neizbježne u svakom, pa tako i ovom leksikografskom poslu i djelu.

UREDNICI STRUKA

Bogutovac, mr. sc. Antonijela, leksikografska suradnica, LZ (astronomija, elektrotehnika, fizika, matematika, nuklearna tehnika)
 Crljenko, dr. sc. Ivana, leksikografkinja, LZ (geografija Hrvatske)
 Čepo, dr. sc. Dario, leksikografski suradnik, LZ (filozofija, ekonomija)
 Domijan, Darija, dipl. ing., leksikografska suradnica, LZ (antropologija, biokemijsko inženjerstvo, farmacija, kemija, kemijsko inženjerstvo, metalurgija, obrtništvo, prehrambena tehnologija, rudarstvo, šumarstvo)
 Dugački, dr. sc. Vlatka, leksikografkinja, LZ (povijest, češka i slovačka knjiž.)
 Đurinović, Maja, prof., docentica, Umjetnička akademija, Osijek (balet)
 Fabijanić, Sanja, prof., viša leksikografkinja, LZ (izgovor i etimologija)
 Hameršak, Filip, prof., asistent, Pravni fakultet, Zagreb (vojništvo)
 Jakobović, dr. sc. Zvonimir, leksikografski savjetnik u m. (mjeriteljstvo)
 Jecić, dr. sc. Zdenko, leksikograf, LZ (aerotehnika, astronautika, brodogradnja, geodezija, građevinarstvo, informatika, pomorstvo, promet, računalstvo, strojarstvo, tiskarstvo, tekstilna tehnologija)
 Jermen, dr. sc. Nataša, leksikografkinja, LZ (medicina)
 Kragić, dr. sc. Bruno, leksikograf, LZ (film, francuska knjiž.)
 Klemenčić, mr. sc. Mladen, leksikografski savjetnik, LZ (iseljeništvu, sport, geoznanosti)
 Kunčić, dr. sc. Meri, leksikograf, LZ (povijest)
 Kušar, Vesnica, prof., leksikografkinja, LZ (opća geografija)
 Lončarić, mr. sc. Svetlana, leksikografkinja, LZ (etnologija, sociologija, njemačka i germanofonske knjiž.)
 Lonza, dr. sc. Nella, znanstvena savjetnica, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik (pravo)
 Mandušić, mr. sc. Iva, leksikografkinja, LZ (povijest, klasične književnosti)
 Marković, Barbara, prof., leksikografkinja, LZ (izgovor i etimologija)
 Regan, dr. sc. Krešimir, leksikograf, LZ (povijest)
 Richter-Novosel, Željka, prof., leksikografkinja, LZ (opća geografija, kartografija)
 Rinčić-Pranjić, Davorica, prof., leksikografkinja, LZ (albanska, nizozemska i rumunjska knjiž.)
 Rogić Musa, dr. sc. Tea, leksikografska suradnica, LZ (poljska i bosansko-hercegovačka knjiž.)
 Šeparović, Ana, prof., leksikografska suradnica, LZ (likovne umjetnosti)
 Šipoš, mr. sc. Velimir, viši leksikograf u m. (agronomija, biologija, botanika, ekologija, veterina, zaštita prirode, zoologija)
 Šojat, Lada, prof., leksikografska suradnica, LZ (pedagogija, psihologija, švedska, norveška i danska knjiž.)
 Šunjić, Ankica, prof., leksikografkinja, LZ (teorija književnosti, usmena, hrvatska, makedonska, slovenska, srpska i crnogorska, bugarska, bjeloruska, ruska, ukrajinska i baltičke knjiž., mađarska, grčka, finska knjiž., španjolska i hispanofonske knjiž., katalonska i galješka knjiž., portugalska i luzofonske knjiž., engleska i američka knjiž., hebrejska, indijska, arapska, turska, perzijska, kineska i japanska knjiž., lingvistika i filologija, religija, strane riječi, bibliotekarstvo)
 Tomić, Darja, prof., viša leksikografkinja, LZ (kazalište)
 Topalović, Duško, dipl. politolog, viši leksikograf, LZ (suвременa povijest i politologija, novinarstvo)
 Tuksar, dr. sc. Stanislav, akademik, red. prof., Muzička akademija, Zagreb (glazba)

FOTOGRAFIJE

IZVORI: Hrvatski povijesni muzej, Moderna galerija, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Muzej grada Zagreba, Muzej suvremene umjetnosti, Muzej za umjetnost i obrt, Reuters, Tehnički muzej

AUTORI: Kieran Baxter, Ana Blekić, Friedrich Böhringer, Ana Cotta, Ivana Crljenko, Vina Ćurčija, Mišel Duričić, Iva Duvnjak, Berndt Fernow, Bernard Gagnon, Branko Galeković, Watas Arunas Gineitis, Andrea Holenda, Reinhard Jahn, Andrew Kaplanovsky, Mladen Klemenčić, Branka Komadina, Živko Krstičević, Vesnica Kušar, Minette Layne, Tea Marion, Srđan Martinčić, Richard Messenger, Mijo Mišetić, Luka Mjeda, Katsu Miyuchi, Matthieu Paley, Damir Panjkota, Milan Pavić, Harvey Payne, Zlatko Pejčak, Ana Marija Perić, Jan Pešula, Goran Petercol, Tin Petrović, Andre Pinho, Dubravka Rakoci, Ognjen Romac, Martin St-Amant, Chris Vlachos, Goran Vranić, Goran Zovak

HRVATSKI OPĆI LEKSIKON

Aa
Žž

ŠTO LEKSIKON OBRAĐUJE

Hrvatski opći leksikon obrađuje **vlastita imena** (imena osoba, zemljopisna i druga imena), **nazive i pojmove** iz mnogobrojnih struka kao i određen broj **stranih riječi** preuzetih u hrvatski te riječi i izraza iz stranih jezika (od biblijskoga hebrejskoga, starogrčkoga i latinskoga, ruskog i talijanskog do američkog engleskog) koji hrvatskomu jeziku nisu prilagođeni, nego se rabe kao citati. U načelu *Leksikon* ne obrađuje »obične« riječi živoga hrvatskoga jezika (*kći, zora, sâm, vatren, hodati, zaludu* itd.) nemaju li kakvu posebnu terminološku vrijednost. Tako je u abecedariju *Leksikona* tek manji broj apelativa i pojmova iz umjetničkih i drugih strukovnih područja (stih, srok, boja, svjetlost, pjesma itd.).

U *Leksikonu* se dakle opisuju i tumače **imena osoba** koje su se istaknule svojim životom i/ili svojim djelima kao znanstvenici i pisci, kao dobitnici Nobelove nagrade, kao vladari i političari, kao pape i drugi crkveni i vjerski velikodostojnici, kao sveci i svete, kao povijesni ili kao legendarni junaci itd. Nastojali smo pritom pronaći ravnotežu između ličnosti koje pripadaju povijesti (Neron, Kaligula, Napoleon I. Bonaparte) i onih koje djeluju u naše doba (B. Obama, V. V. Putin, A. D. Merkel). U člancima o umjetničkim stvaraocima (književnicima, glazbenicima, likovnim i filmskim umjetnicima) te kadšto znanstvenicima navode se naslovi najvažnijih njihovih djela u hrvatskom prijevodu (najčešće dva do tri, najviše desetak). **Imena naroda** i različitih ljudskih skupina (etničkih, vjerskih i dr.) bilježe podjednako mnogoljudne, vojnički i politički utjecajne narode, kao i one koji su dali osobito vrijedan prilog svjetskoj kulturi te male narode i zajednice koji nas zanimaju zbog posebnosti njihova društvenog ustroja ili civilizacije. Među **zemljopisnim imenima** (imena gradova i naselja u svijetu i u Hrvatskoj, imena mora i otoka, rijeka i jezera, planina i nizina, država i pokrajina) nalazimo podjednako ona koja su nezaobilazna zbog svoje fizičke veličine kao i na ona koja su bitna ili zanimljiva prema kakvu drugačijem kriteriju. Također se obrađuju mnogobrojni **povijesni događaji, politička, vjerska, društvena, umjetnička** i druga **gibanja** ili **smjerovi** pod odgovarajućim općim imenom (*križarski ratovi, boljševizam, kršćanstvo, romantizam, barok, moderna, secesija* itd.). Veliku skupinu natuknica tvore **strukovni nazivi** u vrlo širokom smislu te riječi, od suvremenih znanstvenih termina biokemije i nuklearne fizike do pučkih naziva alata, građevina ili običaja. Tako se u *Leksikonu* tumače i riječi preuzete u hrvatski iz drugih jezika, a koje se rabe ponajprije u određenom tipu jezika, načinu govora, profesionalnom ili regionalnom području; no *Leksikon* nije rječnik stranih riječi i nema pretenzija sve ih obuhvatiti. Inojezične riječi i izrazi koji su zadržali strukturu jezika podrijetla i nisu prilagođeni hrvatskomu, nego se rabe kao citati, također se tumače u *Leksikonu* (lat. **mens sana in corpore sano**, tal. **dolce vita**, am. engl. **Skylab**, grč. **panta rei** itd.). Među takvim citatima najveće je broj latinskih koji su sastavni dio tradicionalne izobrazbe hrvatskoga intelektualca. Takvi su elementi, dakako, uvijek popraćeni funkcionalnim (kadšto i doslovnim) prijevodom, a kad je to korisno, i dodatnim tumačenjem. *Leksikon* također objašnjava slova, slovačane simbole, kratice, sigle, akronime.

Pri izboru natuknica (imena i naziva) nastojalo se oko ravnoteže između različitih disciplina i struka, između nacionalnog i univerzalnoga, između jedinica koje se odnose na trajne vrijednosti opće kulture i onoga što se nameće u aktualnom životu. Idealnu ravnotežu teško je uspostaviti, jer će se štošta od onoga što nas danas zaokuplja uskoro pokazati banalnim, prolaznim i pomodnim. No to je rizičan dio leksikografskoga posla: leksikoni se pišu o prošlosti i sadašnjosti, premda pripremaju za budućnost.

IZBOR GRAĐE I NAMJENA

Nikoje leksikografsko djelo ne može obuhvatiti i prikazati ukupnost ljudskih znanja, pa su za uspješnu izradbu bilo kojega leksikona jedan od prvih uvjeta izbor građe i njezina unutarnja hijerarhizacija; građa je ovoga *leksikona* odabirana tako da bi odgovorila potrebama hrvatskoga čitatelja početkom 21. st. Ona poglavito obrađuje natuknice iz temeljnih područja ljudskih znanja, vještina i djelatnosti kako u današnjem svijetu tako i kroz

povijesna razdoblja. Nastojale su se izborom obuhvatiti ponajprije natuknice iz svih predmeta različitih stupnjeva školstva; tako bi u *Hrvatskom općem leksikonu* sažetu, razumljivu i aktualnu obavijest mogli ponajvećma naći učenici i studenti, za najrazličitije teme i upite koji ih mogu zanimati; samo se iznimno o pojedinim pitanjima donose iscrpne obavijesti. Kao priručno djelo opće kulture i izobrazbe *Leksikon* nudi i više obavijesti od traženih za školske svrhe, pa bi tako mogao biti koristan i širokomu krugu čitatelja: zalcima pojedinih struka da provjere kakav materijalni podatak ili da nađu osnovne podatke iz drugih struka; čitateljima novina, slušateljima radija i gledateljima televizije da nađu osnovnu obavijest o osobama, zemljama, kulturama, pojmovima i idejama, odgonetačima da lakše riješe križaljku ili rebus itd.

NATUKNICA

Natuknica je leksička jedinica kojom započinje leksikonski članak i koja se u dotičnom članku tumači. Otisnuta je **masnim pismom**. Natuknica može biti vlastito ime (ime osobe, zemljopisno ili drugo ime; tada počinje velikim slovom), može biti jednočlano osobno ili zemljopisno ime (**Platon, Tomislav; Istra, Španjolska, Zagreb**), prezime i ime osobe (**Shakespeare, William; Šenoa, August**), tročlano rimsko osobno ime (**Ciceron, Marko Tulije**), dvočlano ili višečlano zemljopisno ime (**Sveti Petar u Šumi; Ūstí nad Labem; Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske**) itd. Natuknica može biti jedna riječ (**gradina, vrijednost**) ili skup riječi (**grčki jezik; Grkokatolička ili Unijatska crkva**), ali i cijela izreka (**mens sana in corpore sano**). Napokon, kao natuknica dolazi i jedno slovo ili jednoslovačani simbol (**H, O**), višeslovačani simbol (**Au, kg, Pa**) ili višeslovačana kratica (**a. a., p. m.**) ili pak sigla (**HINA, INRI, SMS, UK, WWW** i dr.) te predmetak ili dometak (**ato-, ante-, -filija, -izam**).

ABECEDNI SLIJED

Imena, riječi, kratice, sigle i slova nižu se u *Leksikonu* jedni iza drugih prema jedinstvenom i strogom abecednom slijedu od **a** do **Zyromyr**, i to neovisno o njihovoj izgovoru i značenju. Višečlane natuknice, kako one koje se sastoje od više odvojenih elemenata (imena, riječi, slova) tako i one kojima su sastavnice povezane spojnicom, razvrstavaju se kao jedna jedinstvena riječ, kao da se pišu spojeno. Zato **ad hoc** ne dolazi iza **ad calendae graecae** nego iza **adhezivi**. Složenice stranoga podrijetla u kojima jedan element završava glasom *n*, a sljedeći započinje glasom *j*, ako se ti glasovi izgovaraju odvojeno, razvrstavaju se iza riječi koje sadržavaju kombinaciju *-ni-* (**in illo tempore, injekcija, a ne inje; injekcija**). Kod istih prezimena natuknice se redaju po abecedi osobnoga imena (**Ujević, Mate; Ujević, Tin**). Za osobe istog imena (i prezimena) poštuje se kronološko načelo. Ako osobe (vladari, pape) uz ime imaju redni broj, donose se prema brojevnom slijedu. Ako vladar uz redni broj imaju i atribut, navodi se abecednim redom atributa iza rednoga broja. Vladari koji uz ime imaju samo atribut donose se na kraju po abecednom redu atributa. Grafijski znakovi latiničnih sustava drugih jezika, koji se od slova hrvatske latinice razlikuju kakvim dodatnim znakom (ä, å, å, ä, ç, è, é, ç, ç, d, ĝ, ñ, ñ, ñ, ò, ø, š, š, ț, ž, ž, ž itd.), pritom se raspoređuju u abecedni slijed odgovarajućih slova hrvatske latinice. Isto vrijedi i za složena slova (æ, œ, ue, ss, sz itd.).

Neke natuknice (uglavnom države) nisu objašnjene na svom abecednom mjestu, ali su uputnicom u različito obojenom polju upućene na odgovarajuću stranicu.

SLIJED SASTAVNICA UNUTAR NATUKNICE

Koliko je god to moguće, višečlane se natuknice navode u prirodnom slijedu svojih sastavnica (**Guido d'Arezzo; Guillaume de Lorris; hrvatski jezik**). No u drugim su slučajevima višečlane natuknice razvrstane prema abecednom slijedu ključne riječi. Tako se **Lago di**

Albano nalazi pod **Albano**, **Lago di**, a **Hasan-paša Predojević** upućuje na **Predojević**, Hasan-paša. No i onda kad je natuknica navedena u inverznom slijedu, u transkripciji nema inverzije. Osobe koje su poznate ponajprije pod osobnim krsnim imenom treba tražiti u abecednom slijedu tog imena (**Franjo Asiški**, sv.; **Grgur Ninski**; **Wolfram von Eschenbach**). Plemičke oznake i naslovi, kao i drugi srodni pridjevci, stavljaju se iza imena (**Balzac**, Honoré de; **Hindenburg**, Paul von Beneckendorf und von; **Vranyczany-Dobrinović**, Ambroz, barun). I osobama koje su proglašene svetima oznaka sv. stavlja se iza imena (**Ivan Krstitelj**, sv.).

INAČICE NATUKNICE

Iza natuknice, masno otisnute, dolaze potpuni sinonimi, dakle posve izotonačne riječi ili pak ravnopravne inačice ili varijante imena, odnosno njegova dijela, a oni su povezani veznikom ili (u običnom pismo) i također masno otisnuti (**bezupka** ili **barska školjka**; **Grkokatolička** ili **Unijatska crkva**; **Grgur Tourski** ili **Turonski**; **Henoh** ili **Henok**). Ako oblik natuknice ima prednost u uporabi ili se preporučuje prije sinonima, takav se sinonim, odnosno inačica imena navodi običnim pismom u zagradama: **gorušica** (gorčica, slačica); **gotski** (crni) **roman**; **Graecia Magna** (Magna Graecia); **graholika** (sastrica; *Lathyrus*).

BILJEŽENJE IZGOVORA

Iza inojezičnih prezimena, izabranih imena, imena mjesta te inojezičnih riječi ili izraza, u uglatim se zagradama bilježi izgovor (odnosno navodi tzv. fonetska transkripcija) sustavom glasovne abecede koja je posebno priredena za izdanja Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža. Kako je hrvatski pravopis fonološki, za hrvatska se vlastita imena i riječi (opće imenice, pridjeve, glagole) ne bilježi izgovor, a ne bilježi se ni naglasak. Samo za inojezična imena i riječi ili izraze koji nisu prilagođeni hrvatskomu bilježi se izgovor i mjesto naglaska.

MJESTO NAGLASKA

Ako se glasovna vrijednost latinične grafije stranoga jezika blisko podudara s glasovnim vrijednostima hrvatske latinice te ako nije potrebno bilježiti kvantitetu vokala ili ton naglaska, mjesto naglaska (u pravilu samo glavnoga naglaska) bilježi se točkom ili crtom ispod naglašenoga vokala poludebelo otisnute natuknice: **Grabar**, Igor Emanuilović; **Kabul**; **Monteverdi**, Claudio; **in dubio pro reo**; **Armāni**, Giorgio; **Baḡl**; **Němo**; **Ventura**, Lino itd. Dakako, treba pritom biti svjestan da ni francuski, ni ruski, ni poljski, ni ukrajinski, ni talijanski, ni litavski, ni latinski izgovor ne odgovara u svim pojedinostima hrvatskomu izgovoru odgovarajućih slovačkih nizova, ali on, *mutatis mutandis*, i u hrvatskom ostaje prepoznatljiv.

RAZLIČIT IZGOVOR LATINIČNIH SLOVA U RAZLIČITIM JEZICIMA

Iako se danas velik broj jezika piše latinicom, valja istaknuti dva tipa poteškoća u čitanju imena i riječi u jezicima s latiničnim grafijskim sustavima. Prvo, vrlo često ista latinična slova imaju različitu glasovnu vrijednost (različito se čitaju) u pojedinim jezicima. Drugo, uz osnovna 24 slova iskonske latinske abecede za potrebe bilježenja pojedinih jezika nastajala su nova slova (obično dodavanjem znakova), a nerijetko se isti znak u različitim jezicima čita različito. Zbog svega toga, da bismo u izgovor stranih riječi i imena bili sigurni, nužno je obilježiti ga posebnom jednoznačnom glasovnom abecedom, a izgovor se u *Leksikonu* bilježi u uglatim zagradama.

GLASOVNA ABECEDA

Za jednoznačno bilježenje izgovora rabi se danas veći broj konvencionalnih sustava znakova (glasovnih abeceda ili fonetskih alfabeti), koji se među sobom manje ili više razlikuju, a najrašireniji je među njima sustav Međunarodne fonetske udruge (International Phonetic

Association, IPA). Taj je sustav ponajprije izrađen za bilježenje izgovora u germanskim i romanskim zemljama, ali za zemlje slavenskih jezika nije uvijek najprimjereniji. Zbog toga je za izdanja Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža« izrađen prijedlog prilagođena sustava za koji smo uvjereni da će bolje odgovarati hrvatskomu čitateljstvu negoli osnovni sustav IPA-e (v. Dalibor Brozović, August Kovačec, *Transkripcija stranih osobnih i zemljopisnih vlastitih imena u izdanjima Leksikografskoga zavoda*, Radovi LZ, br. 3, 1992, str. 143–154). Tablični pregled tih znakova (slova) navodi se na str. X. i XI, a ilustrativni primjeri na str. XI. i XII.

SAMOGLASNICI ILI VOKALI

Samoglasnik [i] (I-III) nezaokružen je; samoglasnik [ə] (3-III) obično je nezaokružen, samo u nekim jezicima zaokružen (npr. u francuskom); samoglasnik [u] (I-IV) redovito je zaokružen (»poluzaokružen«); samoglasnik [ɑ] (6-V) najčešće je zaokružen.

SAMOGLASNICI ILI VOKALI					
	Prednji ili palatalni		Srednji i stražnji		Stražnji ili velarni zaokruženi
	zaokruženi	nezaokruženi			
1	y	i	i	u	najzavoreniji samoglasnici
2	ø	ɛ		ɔ	
3		e	ɔ	o	
4	æ	ɛ		ɔ	
5		æ		Δ	najotvoreniji samoglasnici
6		a		ɑ	
	I.	II.	III.	IV.	V.

SUGLASNICI ILI KONSONANTI (tablica desno)

U posebnoj tablici opisuju se te ilustriraju glasovne vrijednosti navedenih znakova (tablica na str. XI. i XII).

Osim ovih osnovnih znakova (slova) ima više dodatnih znakova kojima se bilježe karakteristične i sustavne modifikacije u izgovoru glasova:

- **Mjesto naglaska** bilježi se okomitom crticom (´) iza naglašenoga vokala ([garoˈn], [maˈiəɹ], [ryˈbəns]).
- **Duljina vokala** bilježi se dvjema točkama iza odgovarajućega vokala ([iː, yː, uː, eː, øː, ɔː, aː] itd.).

- **Nosni izgovor** (nazalnost) samoglasnika bilježi se *tildom* iznad odgovarajućega vokala ([ĩ, ỹ, ĩ, ü̃, ě̃, ě̃, õ̃, õ̃, ð̃] itd.).

- **Diftonzi i triftonzi** bilježe se skupinama od dvaju odnosno triju slova za vokale [ai, ei, au, ou, iu, ie, ui] itd.; [uau, ioi, iau uai] itd. Posebni znakovi za neslogotvorni dio diftonga rabe se samo za francuski, gdje se neslogotvorni element izgovara nešto energičnije i napetije [ej, uj, aj, oɰ, je, ɥi, wa]. Iako je slogotvorna jezgra u takvoj skupini najčešće (naj)otvoreniji samoglasnički element, a (naj)zatvoreniji element je poluvokal (tj. neslogotvorni, periferni dio diftonga), nije u svim konkretnim slučajevima lako unaprijed odrediti kako je diftong organiziran; to osobito vrijedi onda kad obje sastavnice diftonga pripadaju najzavorenijim vokalima [i, u] ili pak je jedna od njih [ə]. U naglašenim slogovima jezgra takvih diftonga obvezatno se, u transkripciji, označuje točkom ispod slogotvornog vokala i znakom naglaska iza diftonga kao cjeline [ɥiː, iɥː, juː, uɥː, jəː, uəː, ɛəː i sl.], a tako se označuje jezgra i u triftonzima [aj̥ə, au̥ə, iuj̥, uuj̥ i sl.]. Ako može biti sumnje što je središnji dio, i u drugim se diftonzima i triftonzima točkom ispod vokala bilježi jezgra sloga (i dodatno naglasak).

Kad se između dvaju vokala želi naznačiti **hijat**, tj. da oni ne tvore diftong, nego dva odjelita sloga, između slova za vokale umeće se točka na visini sredine retka: **Le Havre** [lə-ɑːˈvr̥]. Kad je to potrebno, točkom se razdvajaju i susjedni suglasnici koji se izgovaraju odvojeno (**Antalya** [~tal-ja], **Nodier** [nɔd-jeː]).

- **Slogotvornost** likvida i nazala (kao npr. u hrv. riječi **prst** [pr̥st] ili u češ. imenima **Plzeň** [pl̥zeɲ], **Vitava** [v̥ɪˈtava]) bilježi se križićem ispod odgovarajućega slova [l̥, r̥, m̥, ŋ̥].

U redu retrofleksnih nismo naveli afrikate [ç] i [ʒ] (koje se u *Leksikonu* upotrebljavaju za transkripciju kineskoga) jer je njima samo početni element retrofleksan ([tʃ, dʒ]), a bezvučni k tome još dolazi isključivo kao aspiriran ([ç^h] ili [tʃ^h]). Češki glas [ř] ne navodimo među vibrantima (koji su sonanti), nego među šumnima (frikativ, odn. vibrant). Hrvatsko [v] koje se ponaša kao sonant navodimo posebno u zagradi, dok je u drugim jezicima obično zvučni parnjak labiodentalnoga frikativa [f]. Glas označen znakom [r] nekad je vibrant, a nekad frikativ (u zagradi: (r)). Vibranti r, ɾ te r: pripadaju istomu artikulacijskom tipu različita intenziteta (iako [ɾ] kadšto može biti tjesnačno).

Neslogotvorni vokali bilježe se slovima [w, ɥ, j] kad su izrazito energični (npr. u francuskom); inače se u *Leksikonu* obično bilježe znakovima za vokale [u, y, i] (kao dijelovi diftonga), a kadšto se bilježe polukružićem ispod vokala [u, y, i].

SUGLASNICI ILI KONSONANTI				dvousnjeni (bilabijalni)	zubnousnjeni (labiodentalni)	zubni i nadzubni (dentali i alveolari)	retrofleksni (cerebralni ili kakumijalni)	piskavi (sibilanti) [nezaokruženi]	šuštavi [i zaokruženi]	srednjonepčani (mediopalatalni) [nezaokruženi]	stražnjonepčani (postpalatalni) [nezaokruženi]	mekonepčani (velarni)	rešični (uvularni)	grkljanski ili grleni (laringalni)
		zavorni (okluzivi)	bezvučni	p	t	ʈ		ʈ	k	k	q	ʔ		
šumni	zavorni (okluzivi)	zvučni	b	d	ɖ			ɖ	ɡ	ɡ				
		poluzavorni (afrikate)	bezvučni				c	ç	ç					
	tjesnačni i strujni (frikativi i spiranti)	zvučni				ʒ	ʒ	ʒ						
		bezvučni	ɱ	f	ɸ	ɸ	s	ʃ	ʃ	ʃ	ʃ	x		h
nešumni (sonanti)	titravi (vibrant)							ʀ						
	zubnousnjeni (labiodental)			(v)										
	nosni (nazali)				n	ɳ			ɳ		ŋ			
	bočni (laterali)				l	ɭ			ɭ		ɭ			
titravi (vibranti)				r, ɾ	ɾ							r		
neslogotvorni vokali				w, ɥ					j, ɥ		(w)			

POREDBENA TABLICA GLASOVNE ABECEDE LZ I GLASOVNE ABECEDE IPA

LZ	IPA	hrvatsko slovo i glas	PRIMJERI ZA GLASOVE KOJIH HRVATSKI NEMA (primjeri nisu nužno iz <i>Leksikona</i>)
a	a	a	
ɑ	ɑ, ɒ	-	engl. Bath [bɑ:θ], franc. Le Havre [lə-ɑ:vr], njem. Saarland [za:rlant]
ʌ	ʌ	-	engl. Butler [bʌtlə], Dublin [dʌblin], pub [pʌb]
æ	æ	-	škot. Aberdeen [æbɑdi:n], šved. Strindberg [stri:ndbærj]
b	b	b	
β	β	-	španj. La Habana [la aβa'na], Sevilla [seβi'la]
c	ç	c	
ć	ɟ	ć	(usp. i ʈ, k)
č	ɟ	č	
d	d	d	
ɖ	ɖ	-	bengalski Dhaka [dha'ka] (Dhaka, Dacca), šved. Myrdal [my:ɖɑ:l], Gårdeby [go:ɖəby], hindski Tamilnāḍu [tamiɳa:ɖu] (Tamil Nadu)
ɗ	j, ɟ	-	češ. Děčín [de'ci:n], mađ. Lengyel [le'nɟel], Nagy [naɟ] (usp. i ʒ, ɡ)
ð	ð, ð	-	novogrč. Αρκαδία [arkaði'a], španj. Granada [grana'ða], Madrid [maðri'ð], engl. Rutherford [rʌðəfəd]
e	e	e	
ɛ	ɛ	-	franc. Alger [alʒɛ'], engl. lady [leɪ'di], njem. See [zɛ:], tal. Rienzì [riɛ'nci]
ɛ	ɛ	-	njem. Berg [be:ɔ], Kärnten [ke'ɪntən], mađ. Mecsek [me'ɟek], franc. Rennes [ʁɛn]
ə	ə	-	engl. Butler [bʌtlə], London [lʌ'ndən], njem. München [my'nɔxn]
f	f	f	
g	g	g	
ɡ	j, ɟ	-	mak. Gevgelija [ɡevɡe'lija], alb. Gjirokastër [ɡi:roka'stɛr] (usp. i ɖ, ʒ)
ɣ	ɣ	-	novogrč. Γαβριήλ [ɣavri'i'l], španj. Málaga [ma'laɣa], katalonski Sagarra [səɣa'r:ə]
h	h	(h)	(usp. i x)
ɦ	ɦ	-	slovački Hykisch [ɦi'kiš], češ. Hradčany [ɦra'čani]
i	i, i	i	
i	i, i	-	polj. Bydgoszcz [bi'dgoʂɕ], rum. Pârvan [pirva'n], tur. Diyarbakır [dija'rbakir]
j	j	j	
k	k	k	
k	c	-	novogrč. Κεφαλληνία [kefalini'a], bug. Kjustendil [kustendi'l], azerbajdžanski Xankəndi [xa'nkændi], alb. Shuteriqi [šuter'ki] (usp. i ç, ʈ)

LZ	IPA	hrvatsko slovo i glas	PRIMJERI ZA GLASOVE KOJIH HRVATSKI NEMA (primjeri nisu nužno iz Leksikona)
l	l	l	
ł	ɫ	-	port. Cabral [kaβr'ɔɫ], polj. Białystok [b'ali'stok], Łódź [luć]
ʌ	ɫ	-	šved. Karlstad [ka:ʎstɑ:d]
lj	ɭ	lj	
m	m	m	
n	n	n	
ṇ	ɳ	-	sanskrt. Ramāyaṇa [ra:ma:'jaɳa], šved. Vänern [ve:'nɔŋ]
ń	ɲ	ɲj	
ŋ	ŋ	-	tal. Ancona [aŋko:'na], engl. Lincoln [li'ŋkən], hrv. Vinkovci [vi'ŋkovci]
o	o	o	
ɔ	ɔ	-	tal. Cortona [kɔrtɔ:'na], franc. Joliot [ʒɔl'jo'], Limoges [limɔ:'ʒ], njem. Sulzbach-Rosenberg [zu'lcɔx rɔ:'zɔnbɛ:rg]
ɔ	ɔ	-	njem. Bonn [bɔn], engl. Brontë [brɔ'nteɪ], franc. Cognac [kɔ'na:k]
œ	œ	-	mad. Alföld [ɔ:'lfœld], njem. Köln [kœln], franc. valeur [valœ:'ʀ]
ø	ø	-	franc. Le Creusot [ləkrøzɔ'], mad. Petőfi [pe'tø:fi], njem. Schönberg [ʃø:'nbɛrk]
p	p	p	
q	q	-	arap. Qâhira, Al- [alqa:'hira] (Kairo), perz. Qom [qɔm] (Qum)
r	r	r	
ɹ	ɹ, ɹ	-	njem. Hannover [hano:'fɔɹ], am. engl. New York [nju:jo:'ɹk], Vermont [vɔ:vmɔ:'nt]
ri:	ri:	-	španj. Rio Tinto [ri:'o ti'nto], alb. Rrëmbull [ri:'mbul]
ɽ	ɽ	-	(indoarijski i dravidski jezici, npr. Chandigarh, pendžapski izgovor [čandɪ:'gar], tamilski kaṟuppu [kaɽu'pu:] »crn«)
ř	ʃ	-	češ. Dvořák [dvo:'řak], Kroměříž [kro:'mjeři:ʃ]
ʀ	ʀ, ʁ	-	franc. Bourges [burʒ], Lourdes [lurd], Rhône [ʀo:n]
s	s	s	
š	ʃ	š	
ś	ʃ	-	šved. Larsson [lɑ:'ʃɔn], norv. Reiss-Andersen [rɛis a'ndaʃən]
ś	ɕ	-	polj. Krasieński [kɾaʃi'ɲsk'i], Siedlce [śe'dlɕe], Sienkiewicz [śenk'e'v'iɕ]
t	t	t	
ʈ	ʈ	-	nepalski Kāṭhmāṇḍu [ka:ṭhma:'nḍu], hindski Paṭnā (Patna) [pɑ'tna:], šved. Vartofta [vo:'tɔfta]
ʈ	c	-	mad. Kutymár [ku'tma:ɾ], Mátyás [ma:ʦa:ʃ], češ. Martínek [ma'ɾi:nek], Ústí nad Labem [u:'sti:~] (usp. i č, k)
θ	θ, ð	-	novogrč. Αθῆναι [aθ'i'ne], Θεσσαλονίκη [θesaloni'ki], španj. Manzanares [manθana'res], engl. Thatcher [θæ'ʧɔ]
u	u, v	u	
u	u, u	-	šved. Luleå [lu:'lɔ-ɔ], Uppsala [u'psɔ:lɑ]
v	v	v	
w	w	-	franc. Roanne [ʀwan], engl. Wales [weɪlz]
ʍ	ʍ	-	(am.) engl. Whitman [wi'tmən], Whitney [wi'tni]
x	x	(h)	njem. Aachen [a:'xən], španj. La Rioja [lar:i-o'xa]
ɣ	ç	-	šved. Linköping [li'ŋçœpiŋ], kin. Lu Xun [~ xyn], njem. München [my'nxən]
y	y	-	franc. Dumézil [dymezi'l], njem. München [my'nxən], šved. Nybro [ny:'bru:], mad. Sümeg [šy'meg]
ɥ	ɥ	-	franc. Éluard [elɥa:'ʀ], Louis Vuitton [lwi vɥitɔ̃]
z	z	z	
ž	ʒ	ž	
z	z	-	kin. Guo Moruo [guo mozuɔ]
ż	ʒ	-	polj. Zielona Góra [želo'na gu'ra]
ʒ	dz	-	tal. Mezzogiorno [meʒ:ʒo'ʒo'rno], hrv. otac bi... [o'taʒ bi]
ʒ	dʒ	đ	(usp. i đ, ĝ)
ʒ	dʒ	dž	
ʔ	ʔ	-	dan. Ålborg [ɔ:'lbɔrʔ], arap. Būr Sa'īd [bur sa'i:'d], njem. Verachtung [ferʔa'xtuŋ]

Geminirani (udvostručeni, produženi) izgovor suglasnika bilježi se, kao i duljina vokala, dvotočkom iza odgovarajućega slova ([p:, t:, k:, b:, d:, c:, č:, l:] itd.). U nekim se jezicima tako bilježi i »jaki« vibrant ([r:]).

Poluzvučnost »desonorizacija« zvučnih; mjesto zvučnosti zadržava se napetost suglasnika u odgovarajućem kontekstu označuje se kvačicom, s krakovima okrenutima gore, ispod odgovarajućeg slova ([b:, d:, g:, v:, z:, ž:] itd.; npr. franc. *médecine* [meɔsi'n]).

Palatalizacija ili **palataliziranost** (ne palatalnost!) suglasnika označuje se uzdignutim apostroфом iza suglasnika ([p', t', k', g', s', z', m', n', l'] itd.).

Aspiracija »haknutost«, koja je u europskim jezicima uglavnom samo popratnom pojavom uz neke suglasnike u određenom kontekstu (npr.

uz bezvučne okluzive na početku riječi u engleskom i njemačkom), ovdje se ne bilježi. No u neeuropskim jezicima, gdje aspiracija ima razlikovnu ulogu, ona se bilježi eksponiranim slovom ^h iza slova za odgovarajući suglasnik (npr. [p^h, t^h, k^h, č^h, č^h] itd.).

KAD SE I KAKO IZGOVOR BILJEŽI

Kako hrvatski pravopis bilježi ono što je razlikovno, za hrvatske riječi i imena izgovor se, u pravilu, ne bilježi. Hrvatska imena sa stranom grafijom transkribiraju se s pomoću standardne hrvatske abecede (Steiner [šta'jner]). Za sve se druge jezike, uključujući latinski (neovisno o tom je li izgovor tradicionalan ili klasičan), izgovor bilježi svaki put kad se razlikuje od hrvatskoga čitanja odgovarajućih slova.

SVAKA TRANSKRIPCIJA ODGOVARA NEKOM KRITERIJU RELEVANTNOSTI

Savršene, univerzalne i potpuno objektivne transkripcije nema; bila bi toliko složena da bi jedva bila izvediva. Svaki transkripcijski sustav priređen je za određen tip korisnika i s određenom svrhom. Naime, svako je transkripciji svrha da među glasovnim jedinicama istakne one elemente koji su, po nekom kriteriju, relevantni. Našoj je transkripciji zadaća dosljedno zabilježiti razlikovne glasovne jedinice stranih jezika ili foneme (samo u rijetkim slučajevima, i za jezike koji su u *Leksikonu* manje zastupljeni, pojedinačna su rješenja ispod te distinktivne razine). S druge pak strane, kako se u konkretnim jezicima realizacije (izgovor) fonema ne ravnaju prema nekim općim pravilima, nego prema mehanizmima koji važe unutar jednoga jezika, za pojedine se jezike bilježe neke automatske (dakle nefonemske) značajke po kojima je izgovor dotičnih jezika prepoznatljiv. Primjerice, kvantiteta vokala u francuskom nije razlikovna i na fonematskoj je razini ne bi trebalo bilježiti, ali se u izgovoru vokali produljuju u situacijama koje su specifične za francuski jezik (ispred tog i tog suglasnika, npr. [v, z, ž, ʁ]; samoglasnik /a/, dodatno je i dug [a:]). Francuski vibrant mogao bi se bilježiti i slovom [r], ali u želji da se upozori na specifičnost realizacije toga francuskoga glasa (uvularni, a ne apikalni izgovor) on se bilježi s pomoću [ʀ]. Zbog sličnih razloga za njemački i engleski rabi se, u odgovarajućim pozicijama, znak [ɹ] umjesto [r] u drugim pozicijama. U francuskom su pod naglaskom posebni fonemi /e/ i /ɛ/ (zatvoren i otvoren) te /o/ i /ɔ/ (zatvoren i otvoren). Slično tomu, španjolski ne poznaje funkcionalnu razliku između [e] i [ɛ], [o] i [ɔ]; ipak, ispred suglasničke skupine kojoj je prvi član [r] (zapravo jako [r:]) transkripcija bilježi »tipično španjolski« otvoreni izgovor ([e, ɔ]) fonema /e, o/. S druge strane, ne inzistira se na sličnim automatizmima jezika ako bi oni mogli komplicirati uporabu inojezičnih imena u hrvatskom.

Kako god bilo, deseci znakova jedinstvene transkripcijske abecede, koji se za različite jezike rabe u istovjetnom obliku, ne samo što se od jezika do jezika različito kombiniraju s drugim znakovima nego se i fizikalno razlikuju; glasovi različitih jezika označeni istim znakom podudaraju se samo približno i globalno.

Kad se riječ ili strano ime ponavljaju u više uzastopnih natuknica, transkripcija se navodi samo pri prvoj jedinici u abecednom slijedu ako je izgovor u svim slučajevima isti. No ako je, unatoč identičnoj grafiji, izgovor u uzastopnim natuknicama različit, glasovna se transkripcija daje uza svaku pojedinu natuknicu (to je osobito često kad istovjetnim grafijama riječi i imena odgovara različiti izgovor u britanskom i, primjerice, američkom engleskom, europskom i američkom španjolskom).

Dio riječi ili imena kojemu se stvarni izgovor podudara s hrvatskim čitanjem odgovarajućega niza slova bilježi se *tildom*, a transkribira se samo onaj dio koji se po izgovoru razlikuje od hrvatskoga čitanja (npr.

Lorenzetti [-ce'ti]).

TRANSLITERACIJA

Sva se vlastita imena navode u latiničnoj grafiji, bez obzira na to kojim se pismom izvorno pišu. Imena iz onih jezika koji se izvorno pišu kakvim latiničnim grafijskim sustavom donose se, u načelu, u izvornoj grafiji, a izgovor se, ako je to potrebno, posebno bilježi. No imena preuzeta iz jezika koji se pišu drugim pismima (ruska, ukrajinska ili bugarska ćirilica, moderno grčko pismo, arapsko ili hebrejsko pismo, devānagarī, kinesko i japansko pismo itd.) donose se u načelu u transliteraciji, premda naslijedena praksa nije uvijek u skladu s načelima znanstvene transliteracije. Tako se ruska imena (osobna i zemljopisna) navode obično u tradicionalnoj približnoj transliteraciji koja je uzimala u obzir i neke mehanizme izgovora, ali nedosljedno (*Bjelinski* za *Belinski*, *Gogolj* za *Gogol'*, *Gribojedov* za *Griboedov*, *Jeljcin* za *El'cin*, *Turgenjev* za *Turgenev* itd.). Iako su kineska imena došla s različitih strana, pa kod nas ima nekoliko slojeva njihova bilježenja, nastojalo se, koliko je to bilo moguće, podvesti ih pod sustav *pinyin*, npr. tradicionalni oblici **Mao Ce-tung** i **Talien** zabilježeni su u pinyinu kao **Mao Zedong** i **Dalian**, a u zagradi se donosio tradicionalni oblik, osim ako je identičan obliku u pinyinu.

OSTALE UPUTE I OBJAŠNENJA

PODRIJETLO RIJEČI

Za riječi preuzete iz drugih jezika (obično strukovne nazive) navodi se u obliku zagradama kratica za jezik iz kojega je riječ preuzeta, npr. (engl.), (franc.), (grč.), (lat.), (mađ.), (njem.), (tal.), (tur.) itd.; za jezike iz kojih su riječi rjeđe preuzimane navodi se puno ime jezika, npr. (aramejski), (gudžaratski), (hindijski), (malajski) itd. Za vlastita imena podrijetlo se u načelu ne navodi; od toga se odstupa ako podrijetlo imena bitno pridonosi razumijevanju popratnoga teksta, npr. **Ahriman** (avest. Angra Mainyu: zao duh), ali tad se podrijetlo obično naznačuje u samom tekstu. Za iskonske hrvatske riječi, kao i za riječi preuzete iz drugih jezika, ali koje se doživljavaju kao iskonski hrvatske, ne donosi se naznaka o podrijetlu.

Kako riječi iz pojedinih jezika nisu uvijek preuzimane izravno, nego preko drugih jezika (posredničkih jezika), koji su ih često obilježili ili u obliku ili u značenju, držali smo korisnim da se i to ovdje naznači. Npr., poznato je da su mnoge francuske riječi ušle u hrvatski preko njemačkoga (osobito austrijskoga njemačkoga), kao što su mnoge arapske i perzijske riječi u hrvatski preuzete preko turskoga, što smo bilježili kao: njem. < franc.; tur. < arap.; tur. < perz.; tal. < franc.; španj. < aztečkoga itd.

Ako takva obavijest ima kakvu važnost za tumačenje jedinice, iza oznake za polazišni jezik navodi se izvorni oblik riječi [**kamamber** (franc. camembert) ili **ragbi** (engl. rugby, po gradu Rugbyju)], kao što se u drugim slučajevima iza oznake za jezik i dviju točaka navodi izvorno značenje. Samo u posve rijetkim slučajevima – kad je to važno kulturnopovijesno ili kad se želi upozoriti na raširena neadekvatna tumačenja – navodi se pun etimološki razvoj kako značenja tako i oblika (etimologija u potpunom smislu te riječi).

U slučajevima kad se podrijetlo jedinice jasno razabire iz podrijetla navedenoga za prethodnu ili pak za potonju jedinicu, ne mora se naznaka podrijetla posebno navoditi. Slično tomu, kad je riječ o složenicama za sastavnice kojih je podrijetlo obrađeno pod odgovarajućim samostalnim natuknicama, podrijetlo se nije posebno naznačivalo. Kad je podrijetlo složenica hibridno, to se obično izričkom naznačuje (grč.+lat. itd.).

SISTEMATSKO NAZIVLJE BILJAKA I ŽIVOTINJA

Nakon izgovora i podrijetla (kad se oni već navode), za imena biljaka i životinja te biljnih i životinjskih porodica, rodova, vrsta itd. redovito se u zagradi kurzivom navodi znanstveni latinski sistematski naziv (ili taksonomsko ime), npr. **gospina papučica** (*Cypripedium calceolus*); **hren** (*Armoracia rusticana*); **lastin rep** (*Papilio machaon*), **sipa** (*Sepia officinalis*). Sistematski nazivi najpouzdaniji su način da se utvrdi o kojoj je biljci ili životinji riječ.

GODINE ROĐENJA I SMRTI OSOBA

Iza imena ili prezimena i imena osoba (te eventualne naznake izgovora) navodi se godina rođenja i, iza spojnice, ako osoba nije živa, godina smrti kad su godine poznate: (1921), (1894–1951). Ako je osoba rođena i preminula u jednom stoljeću, za prvo se tisućljeće navode puni brojevi (903–983), a za daljnja tisućljeća za godinu smrti bilježe se samo desetice i jedinice (1403–67; 1904–79). Kad je osoba rođena u jednom, a preminula u idućem stoljeću, godine se navode eksplicitno: (1372–1429), (268–184. pr. Kr.) itd. Kad godina (rođenja ili smrti) nije ni približno poznata, stavlja se upitnik (?). Za godine prije Krista (prije nove ere) piše se kratica pr. Kr. (1250. pr. Kr.). Ispred godine koja se zna približno stoji o. = oko (o. 1750). Kratice su objašnjene u popisu.

TUMAČENJA ZNAČENJA I SADRŽAJA DEFINICIJE RIJEČI

Za riječi, najčešće strukovne nazive, nakon natuknice (te izgovora i podrijetla), navodi se iza zarezata kratka i jasna definicija. Ako natuknica ima više jasno različitih značenja, onda iza nje (te eventualno naznake izgovora

i podrijetla) dolazi točka, a definicija svakoga pojedinog značenja dolazi iza rednoga broja u kružiću (①...②...③...), započinje velikim slovom i završava točkom; jedno se značenje, u načelu, definira jednom rečenicom.

Ako značenje natuknice nije jedinstveno, a granica je među različitim nijansama nejasna, odnosno veza među njima jasno uočljiva, takva se različita značenja od natuknice (izgovora i podrijetla) odvajaju zarezom, započinju rednim brojem u kružiću (①...②...③...) i malim slovom, a jedno se od drugoga odvajaju točkom sa zarezom.

Kad se to ne razaznaje iz same definicije, onda se ispred nje, a iza rednoga broja u kružiću navodi oznaka struke otisnuta malim verzalom (FIZ, KEM, LINGV, MAT, POV itd.; → Kratice); nakon oznake struke definicija započinje malim slovom.

U definicijama se rabe riječi iz temeljnoga hrvatskog rječničkog fonda ili pak riječi koje su u *Leksikonu* obrađene i protumačene kao posebne jedinice.

Ne donose se rijetka i vrlo specifična značenja.

Fizički opseg jedinice nije mehanički izraz njezine važnosti; broj redaka posvećenih jednoj jedinici nije ni nužno ni izravno u svezi njezinom važnošću. Ipak, jedinice (riječi) koje imaju osobito kulturnopovijesno, društveno, gospodarsko i slično značenje (nazivi umjetničkih smjerova, formacija i škola, pokreta i razdoblja, skupina i događaja i sl.) popraćene su uz osnovnu definiciju i nešto širim tumačenjem enciklopedijskoga značaja; takva se tumačenja mogu sastojati od nekoliko rečenica.

Iskanske hrvatske riječi definiraju se odmah iza natuknice i zarezom, u načelu bez naznake izgovora i podrijetla.

Unutar definicije ili objašnjenja služimo se uputnicama (→) s pomoću kojih se dana jedinica povezuje sa srodnim natuknicama i sinonimima radi dodatnih obavijesti.

OZNAKE POSEBNIH ZNAČENJA I POSEBNIH UPORABA RIJEČI

Osim opće definicije značenja i oznake struke kojoj odgovarajuće značenje pripada, posebnim skraćenim oznakama otisnutima malim verzalom označuju se promjene opsega značenja ili pak uporabna ograničenja riječi (PROŠ, SUŽ, POV, ZAST, DIJAL) te stilske (afektivne) i funkcionalne značajke riječi (IRON, PEJ; PREN, FIG; POGR; → Kratice).

Oznake PROŠ (prošireno) i SUŽ (suženo) odnose se na promjenu opsega osnovnoga značenja; oznakom PROŠ označuje se uporaba koja je po smislu općenitija od one navedene u definiciji natuknice i, suprotno tomu, oznakom SUŽ ističe se specijalno značenje u kojem se riječ kadšto rabi.

Oznakama POV (povijesno, u prošlosti) i ZAST (zastarjelo) ističe se ograničenost značenja u vremenu. Oznaka POV kazuje da se značenje, na koje se to odnosi, rabi samo onda kad se govori o određenom povijesnom razdoblju, a da ono danas više nije živo i aktualno. Oznakom ZAST upućuje se na riječ, značenje ili izraz koji se u današnje vrijeme još razumije, ali koji se više ne rabi u živom jeziku; riječ je dakle o arhaizmu koji u suvremenom jeziku dolazi radi postizanja određenih efekata, npr. da se tekstu dadne željeni kolorit.

Oznakom DIJAL ističe se da je uporaba riječi ili jednoga njezina značenja ograničena na jedan dio jezičnoga područja te da ne pripada rječničkomu fondu standardnoga (općeg) jezika i ostaje asocijativno vezana uz kraj (dijalekt) iz kojega je potekla.

Stilska (afektivna) obojenost riječi ili kojega njezina značenja ističe se oznakom IRON (ironično) i PEJ (pejorativno). Oznaka IRON ističe da riječ ili njezino značenje kazuje upravo suprotno od onoga što ona znači nominalno (antifraza), tj. da se rabi u podrugljivu smislu. Oznaka PEJ kazuje da su riječ ili njezino značenje podrugljivi, tj. da se njima izražava podcjenjivanje, poruga ili prezir.

Metaforička uporaba riječi obilježava se oznakama PREN (preneseno) i FIG (figurativno). Oznakom PREN ističe se da se riječ, radi veće izražajnosti, ne rabi u primarnom (pravom) značenju. Oznaka FIG odnosi se na značenje proizašlo iz kakve slike (konkretnom značenju odgovara apstraktna vrijednost), tj. na značenje kojemu se izražajnost temelji na zornoj predodžbi.

Nepravilan oblik ili značenje obilježavaju se oznakom POGR (pogrešno). Njome se ističe da je uporaba riječi u danom obliku ili značenju uobičajena, ali da iz ovih ili onih razloga nije opravdana.

VLASTITA IMENA

Osobna imena (uključujući i imena skupina osoba, nadimke, pseudonime) i mjesna imena (toponimi) tvore temeljne skupine vlastitih imena.

IMENA OSOBA

Imena su osoba jednočlana (**Abel, Atila, Filip, Timur**) ili višečlana (**Ljudevit Posavski, Karlo V. Mudri**). Imena svetaca, božanstava, biblijskih ličnosti, papa, vladara itd. najčešće su jednočlana. Neka složena osobna imena sastoje se od osnovnoga imena i kakva atributa (pridjeva, rednoga broja i sl.), npr. **Ivan Bez Zemlje, Petar Krešimir IV., Sulejman II. Veličanstveni** i dr.

Golemu većinu osobnih imena u *Leksikonu* tvore ona koja se sastoje od jednostavnih ili složenih prezimena (prezime dolazi kao natuknica, uz eventualnu naznaku izgovora) i, iza zarezom, jednoga ili više izabranih (nadjenutih, krsnih) imena.

Kad za to ima razloga, iza imena dolazi plemićka titula ili koja druga slična oznaka. Ako to za osobu može imati kakvu važnost, u zagradi se navodi njezin nadimak. Ako je pak poznatija pod pseudonimom, u zagradi se navodi njezino pravo ime.

Kad je riječ o stvarnim povijesnim osobama, nakon tih elemenata ili nekih od njih navodi se u zagradi godina rođenja i, iza crtice, godina smrti (odnosno oznaka stoljeća, dijela stoljeća, približne godine itd. kad se točne godine ne znaju). Slijede nakon toga sažeti podatci o nacionalnoj pripadnosti i stručnoj ili profesionalnoj djelatnosti (*njem. slikar; grč. pjesnikinja; franc. filozof; tal. skladatelj; hrv. književnik, hrv. biolog* itd.), kadšto osnovni podatci o životu te o postignućima, a za književnike, glazbenike, likovne umjetnike, filozofe, znanstvenike navodi se nekoliko naslova (u pravilu, u hrvatskom prijevodu) najznačajnijih djela (tri do četiri), a samo za osobito istaknute stvaraoce navodi se i veći broj naslova.

Osobe s istim prezimenom i iz iste obitelji ili loze prikazuju se kadšto u istom članku, osobito ako su po svojoj djelatnosti čvrsto povezane.

MJESNA IMENA

Vlastita imena mjesta (naselja, zemalja, pokrajina, rijeka, jezera, planina, otoka i dr.) također mogu biti jednostavna ili složena. Izgovor im se bilježi samo ako se nisu udomačila u hrvatskom (imena zemalja i država redovito su prilagođena hrvatskomu jeziku), a to najčešće vrijedi za imena gradova, rijeka, planina, vrhova, kadšto pokrajina i sl. Takva su imena redovito popraćena osnovnim podatcima o realnostima na koje se odnose.

Za države, pokrajine, velike gradove itd. osim osnovnoga tumačenja navode se odgovarajući enciklopedijski podatci, osobito podatci o povijesti. Duljina takvih dijelova ovisi o općoj važnosti onoga na što se ime odnosi. Pod natuknicom za državu obično se sažeto prikazuje i njezina povijest, ali se u nekim slučajevima odvojeno obrađuje i povijest naroda (*Njemačka; Nijemci*).

KRATICE, SIGLE, SLOVA

Kratice (**a. a.; e. c.; p. m.**), sigle (**CCN, ISO, MORH, NATO, PEN**) i slova u *Leksikonu* obrađuju se u svojem abecednom slijedu kao i svaka druga jedinica. Osim oznaka struka (BIOL, FIZ, KEM, LINGV, MAT) te oznaka stilske uporabe (FIG, PREN, SUŽ itd.) ili uporabnog ograničenja (DIJAL, POV, ZAST itd.), u samom se tekstu rabi niz lako prepoznatljivih kratica, koje se objašnjavaju u posebnom prilogu. Ako se u tekstu objašnjenja natuknica mora više puta ponoviti, radi štednje prostora i zgušnjavanja obavijesti natuknica se krati na svoje prvo slovo iza kojega dolazi točka. Ako je natuknica složena, u kratici se bilježi početno slovo svake sastavnice.

UPUTNICE

Uputnica (strelica okrenuta udesno: →) najčešće se upotrebljava da se od jedne natuknice, koja se sama ne obrađuje, uputi na drugu natuknicu uz koju će se dati eksplicitno objašnjenje. Iako se u velikom broju slučajeva upućuje s manje uobičajene ili manje preporučljive natuknice na onu koja je običnija i preporučljivija, treba istaknuti da uputnica, u pravilu, ne znači i vrijednosni sud. Kadšto se s domaće riječi, primjerice, upućuje na stranu riječ koja je ključni strukovni naziv oko kojega se okuplja više izvedenih naziva; u drugim se slučajevima na stranu riječ upućuje zato da bi se, u njezinu tumačenju, uputilo na kulturno-povijesne podatke kojih nije bilo pod natuknicom s koje se upućuje. U definicijama i tumačenjima uputnice se rabe kako bi se upozorilo na sadržajno srodne jedinice pod kojima se mogu naći dodatne obavijesti. Zbog primjene načela unakrsnih veza broj uputnica sveden je na najnužniju mjeru.

ILUSTRACIJE

Leksikon obuhvaća gotovo 10 000 raznovrsnih ilustracija: fotografija crno-bijelih i u boji, crteža, tablica te zemljopisnih i tematskih karata. Prema broju uvrštenih ilustracija ovaj leksikon je dosad najbogatije ilustrirano izdanje Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža. Svaka ilustracija potpisom je vezana uz natuknicu koja se nalazi na istoj ili susjednoj stranici otvorene knjige. Natuknice su uglavnom ilustrirane jednom ilustracijom, a iznimke su natuknice većih država, stilskih razdoblja u umjetnosti i još nekih pojmova prema izboru urednika.

Upotrijebljene ilustracije potječu iz različitih izvora, ponajprije iz fotografske baze Zavoda, zatim iz privatnih zbirka (autori su navedeni u impresumu) te sa slobodne internetske razmjene. Likovna redakcija pritom je učinila sve da ustanovi podrijetlo slika, te se ispričava zbog možebitnih propusta.

Svi crteži izrađeni su u Likovnoj redakciji i Grafičkom odjelu LZMK-a, a zemljopisne i tematske karte u Kartografskoj redakciji LZMK-a.

SIMBOLI

- < MAT manje od
- > MAT veće od, LINGV potječe od, iz
- ≡ MAT oznaka za sukladnost
- ≈ približno, oko
- °' " GEOGR (u koordinatama), MAT stupanj, minuta, sekunda
- vidi (upućuje na natuknicu pod kojom je obrađen traženi termin ili na članak u kom se o njemu mogu naći dopunske informacije)

- adm.**/institivni
AER / u aeronautici
afr./ički
AGR / u agronomiji
akr./onim
alb./anski
alž./irski
am./erički
anat./omski
ANAT / u anatomiji
anorg./anski
ant./ički
antifaš./istički
AO / Autonomna Oblast
AP / Autonomna Pokrajina
arap./ski
arg./entinski
arheol./oški
ARHEOL / u arheologiji
ARHIT / u arhitekturi
ASSR / Autonomna Sovjetska Socijalistička Republika
ASTR / u astronomiji
astr./onomski
at./omski
austr./ijski
austral./ski
austroug./arski
avest./ički
az./ijski
belg./ijski
BiH / Bosna i Hercegovina
biogr./afski
biol./oški
BIOL / u biologiji
biz./antski
bl./aženi
bos./anski
bos.herc. / bosanskohercegovački
BOT / u botanici
br./oj
braz./ilski
brit./anski
bug./arski
CK / Centralni komitet
crkv./eni
crnog./orski
čak./avski
čehosl./ovački
češkosl./ovački
češ./ki
čl./an
ČSR / Českoslovačka Republika
ČSSR / Českoslovačka Socijalistička Republika
ČSFR / Češka i Slovačka Federativna Republika
čir./ilički, /ilični
dalm./atinski
dan./ski
demokr./atski
dep./artman
DIJAL / eklatno
dj./elo
dr./ugi, /ugdje
DNR / Demokratska Narodna Republika
DR / Demokratska Republika
društ./eni
drž./avni
egip./atski
ekon./omski
EKON / u ekonomiji
el./ektrični
- EL** / u elektrotehnici
elektron./ički
engl./eski
ETN / u etnologiji
eur./opski
FARM / u farmaciji ili u farmakologiji
faš./istički
feud./alni
FIG / urativno
film./ski
FILM / u filmskoj umjetnosti
filoz./ofski
FILOZ / u filozofiji
fin./ski
financ./ijski
fiz./ički
FIZ / u fizici
fiziol./oški
flam./anski
franc./uski
geogr./afski
GEOGR / u geografiji
geol./oški
GEOL / u geologiji
germ./anski
gl./avni
glazb./eni
GLAZB / u glazbi
god./ina, /išnji
gosp./odarski
got./ički
grad./ski
grad./anski
građev./inski
GRAĐEV / u građevinarstvu
grč./ki
GS / glavni stožer
GŠ / glavni štab
H / Hrvatska
HAZU / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HE / hidroelektrana
hebr./ejski
herceg./ovački
HIPOK / oristik
HNK / Hrvatsko narodno kazalište
hrv./atski
hrv.-ug. / hrvatsko-ugarski
HV / Hrvatska vojska
I / stok, /stočni
ilir./ski
ind./ustrija, /ustrijski
IND / u industriji
indij./ski
indoeur./opski
indonez./ijski
inf./ormatički
INF / u informatici
inoz./emni
IRON / ično
islam./ski
izd./anje
izg./ovor
izr./aelski
J / ug, /užni
jap./anski
JAZU / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
jed./nina
Jl / jugoistok, jugoistočni
jugosl./avenski
južnosl./avenski
JZ / jugozapad, jugozapadni
- kajk.**/avski
kan./adski
kat./olički
kaz./ališni
KAZ / u kazališnoj umjetnosti
kem./ijski
KEM / u kemiji
kin./eski
klas./ični
knj./iga
knjiž./evni
KNJIŽ / u književnosti
komun./istički
KP / komunistička partija
kralj./evski
krat./ica
kršč./anski
kult./urni
lat./inski
lik./ovni
LIK / u likovnim umjetnostima
lingv./istički
LINGV / u lingvistici
LZ / Leksikografski zavod
madž./arski
mak./edonski
mat./ematički
MAT / u matematici
med./icinski
MED / u medicini
međunar./odni
mehan./ički
meks./ički
mil./ijun
min./istar
MIN / u mineralogiji
MIT / u mitologiji
mitol./oški
mj. / umjesto
ml./adi
mlet./ački
mlrd. / milijarda
mn./ožina
mol./ekularni
Mt / mount (engl.): gora
Mt. / mont (franc.): gora
musl./imanski
nac./ionalni
nar./odni
niz./ozemski
nord./ijski
norv./eški
NR / Narodna Republika
njem./ački
o./ko, približno
ob./ično
odn./osno
oi. / otoci
opč./enito
org./anski
os./obito
osman./ski
osn./ovan, utemeljen
OUN / Organizacija ujedinjenih naroda
pakist./anski
pal./ača
partiz./anski
PEDAGOG / u pedagogiji
PEJ / orativno, pogrdno
perz./ijski
pl./emeniti
poč./etak, /etkom
POGR / ešno
- pol.**/ovica, /ovicom
polit./ički
POLIT / u politici
polj./ski
poljoprivr./edni
pomor./ski
por./odica (u botanici, zoologiji)
port./ugalski
pov./ijesni
POV / u povijesti
POV / povijesni dio članka
pr./ije
PRAVO / u pravu
pravosl./avni
predsj./ednik
prehr./ambeni
PREN / eseno značenje
pr. ime (prez.) / pravo ime (prezime)
privr./edni
prof./esor
prosvj./etni
PROŠ / ireno, u širem smislu
pseud./onim
psih./ički
PSIH / u psihologiji
psihol./oški
R / epublika
RAČ / u računalstvu
RAZG / ovorni jezik
rel./ativni
relig./ijski
RELIG / u religiji
revoluc./ionaran
RH / Republika Hrvatska
rim./ski
rod./en
rom./anski
RTV / u radiotelevizijskoj terminologiji
RTV / radiotelevizija, radiotelevizijski
RUD / u rudarstvu
rum./unjski
rus./ki
S / jever, /jeverni
S. / an (tal.): sveti
SAD / Sjedinjene Američke Države
sanskrt./ski
sav./ezni
sekr./etar
SFSR / Sovjetska Federativna Socijalistička Republika
SHS / Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
SI / sjeveroistok, sjeveroistočni
SI / Système international
SIN / onim(i)
SK / Savez komunista
skand./inavski
sl./ično
slav./enski
slov./enski
soc./ijalni
SOC / u sociologiji
soc.dem. / socijaldemokratski
socijalist./ički
sovj./etski
sp. / ecies (lat.): vrsta, u botanici i zoologiji
spec./ifičan
sr. / ednji, /edišnji
sred. / ina, /inom
srednjovj. / ekovni
- SR** / Savezna Republika
SR / Socijalistička Republika
srp./ski
ssp. / subspecies (lat.): podvrsta, u botanici i zoologiji
SSR / Sovjetska Socijalistička Republika
SSSR / Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
st. / anovnik
st. / ariji
st. / oljeće
St. / Saint (franc.), Sankt (njem.): sveti
Sta / Santa (tal.): sveta
starosl./avenski
Ste / Sainte (franc.): sveta
str. / anica
STROJ / u strojarstvu
suptrop./ski
subvar. / ijanta, u botanici
SUPR / otno, antonim
SUŽ / eno, u užem smislu
Sv. / eti
sv. / ezak
sveuč. / lište, / lišni
svj. / etski
svj. r. / svjetski rat
SZ / sjeverozapad, sjeverozapadni
ŠATR / ovački jezik, slang
škot./ski
španj./olski
šport./ski
ŠPORT / u športu
ŠUM / u šumarstvu
štok./avski
šved./ski
švic./arski
tal. / ijanski
tehn./ički
TEHN / u tehnici
TEHNOL / u tehnologiji
tekst. / ilni
temp. / eratura
teis./oški
tis. / uća
trg. / ovački
trop./ski
tur./ski
TV / u televizijskoj terminologiji
TV / televizija, televizijski
tzv. / takozvani
ug./arski
ugl. / avnom
ukr. / ajinski
umj. / etnički
UMJ / u umjetnosti
UN / Ujedinjeni narodi
unutar. / nji
usp. / oredi
vajn./ski
var. / ijanta
VAR / jezična varijanta, inačica
VET / u veterini
vis. / ina
voj. / ni, /nički
VOJ / u vojnoj terminologiji
vol. / umni
Z / apad, /apadni
ZAST / arjelo, /arjelica
zool./oški
ZOOL / u zoologiji
želj. / eznički
žid. / ovski